

РЕАЛЬНИЙ СТАН ПАТРІОТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті здійснена спроба дослідження з'ясування сучасного стану патріотичного виховання учнівської молоді в умовах професійно-технічних навчальних закладів. Виявленні педагогічні чинники, які впливають на якість процесу патріотичного виховання учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, учнівська молодь професійно-технічних навчальних закладів, зовнішні і внутрішні педагогічні чинники.

Патріотичне виховання учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів (далі – ПТНЗ) залишається завданням загальнодержавного масштабу. Одним із основних завдань педагогів у ПТНЗ на сучасному етапі є виховання самостійних, компетентних, патріотично налаштованих, мобільних учнів, здатних успішно вирішувати щоденні життєві завдання, зайняти гідне місце серед провідних держав світу.

Становлення учнівської молоді відбувається в умовах ПТНЗ, який водночас кваліфікується як соціально-виховне середовище життєдіяльності особистості, що виступає педагогічним чинником у виховному процесі. Різні аспекти впливу соціального середовища на учнівську молодь досліджували науковці, зокрема: виховна роль соціального середовища (Н. Мойсеюк, Л. Новикова, В. Ягупов); культурно-освітня функція соціального середовища (В. Докучаєва, В. Гатальський, Н. Ольхова, К. Приходченко, В. Стрельцова); соціальне середовище як осередок формування духовно-моральних цінностей (А. Капська, О. Карпенко, Н. Селіванова). Учнівська молодь ідентифікується як суб'єкт впливу різних соціально-педагогічних чинників у новому середовищі, які визначають її становлення. Соціальне середовище, у тому числі ПТНЗ, покликане забезпечити педагогічні, психологічні, інформаційні, моральні умови для становлення особистості учнів.

Концепція розвитку професійно-технічної освіти в Україні наголошує на тому, що процес виховання має базуватися на основі особистісно-діяльнісної парадигми та передбачати духовний розвиток, високий рівень національної свідомості, патріотизму, почуття професійної честі, гідності робітника, його вміння плідно працювати у виробничому колективі [2]. Виховна функція педагогічного процесу у ПТНЗ полягає у формуванні гуманістичного світогляду, високоморальних якостей, національної свідомості, виховання поваги до обраної професії, до праці, самореалізації особистості тощо.

Метою нашої статті є дослідити виховний потенціал професійно-технічних навчальних закладів і з'ясувати сучасний стан патріотичного виховання учнівської молоді у таких закладах.

У нашому дослідженні проаналізовано організацію патріотичної виховної роботи у Чернігівському професійному ліцеї залізничного транспорту (далі – ЧПЛЗТ), яку відображено у журналах планування та обліку виховної роботи. Можна відмітити проведення таких заходів виховної роботи: постійне інформування про події в Україні та світі, проведенні виховних годин "Історія і традиції ЧПЛЗТ", "Рідна мова калинова", "Захищати Батьківщину мій особистий і громадянський обов'язок", "Ми все пам'ятаємо" (до 75-річчя вшанування пам'яті жертв голодомору), "9 травня – День перемоги", "Мое місто і його герої", "День соборності України", "Справжній захисник", екскурсії місцями бойової слави.

Нами проаналізовано також і організацію Дніпропетровського центру підготовки і перепідготовки робітничих кадрів туристичного сервісу (далі – ДЦППРКТС), у якому спостерігається проведення таких виховних заходів, як "Дніпропетровськ – екскурсія в минуле", "Мій рідний край, земля моя", святкування Дня соборності України, Дня захисника Вітчизни, проведення конкурсів "Українському роду – нема переводу", "Україна – це моя країна", вікторин "Відкрий для себе рідне місто", "Моя Батьківщина".

Варто зазначити, що у ЧПЛЗТ та ДЦППРКТС процес патріотичного виховання відбувається, але він має несистематичний характер. Контент-аналіз журналів планування та обліку виховної роботи дозволив установити, що заходи патріотичного виховання відбуваються у ПТНЗ, мають спонтанний характер. Окрім того, педагоги не досить активно застосовують інноваційні форми та методи патріотичного виховання. Зафіксовано певні недоліки у процесі патріотичного виховання учнівської

молоді ПТНЗ: виховна робота має епізодичний, несистематичний характер; форми й методи роботи застарілі, відтак малоефективні; хаотичне використання форм і методів роботи; не простежується взаємодія ПТНЗ з іншими соціальними партнерами (громадські організації, ВНЗ, волонтерські організації, соціальні служби, ветеранські організації, територіальні центри та ін.).

Нами було проведено пілотний етап дослідження, який дозволив виявити різноманітність чинників, що впливають на процес патріотичного виховання. При цьому було використано методи збору інформації, зокрема такі, як бесіда та анкетування. У пілотному дослідженні брали участь 50 респондентів Чернігівського професійного ліцею залізничного транспорту (далі – ЧПЛЗТ) та 80 респондентів Дніпропетровського центру підготовки та перепідготовки робітничих кадрів туристичного сервісу (далі – ДЦПРКТС). Метою даного етапу було вивчення стану проблеми патріотичного виховання учнівської молоді у професійно-технічних навчальних закладах. Нами було задіяно учнівську молодь віком від 17 до 19 років, які навчаються у професійно-технічних навчальних закладах, виявили бажання й зацікавленість брати участь у дослідженні (учнівська молодь 2 курсу ЧПЛЗТ та ДЦПРКТС).

Метою анкетування було виявлення найбільш значимих чинників, що впливають на учнів; опитування учнів стосувалося українських традицій, звичаїв та свят; проблем рідної Батьківщини; визначення героїв-патріотів України; аналіз соціального середовища, в якому відбувається формування патріотизму. Нами було проведено опосередковану бесіду (отримання інформації відбувалося шляхом постановки запитань та вислуховування відповідей з учнями ПТНЗ).

За допомогою методів анкетування та бесіди було отримано дані про чинники, які впливають на процес патріотичного виховання; про готовність стати на захист Вітчизни; про дотримання українських традицій та звичаїв; про святкування державних свят; обізнаність про визначних українців сьогодення; про заходи патріотичного спрямування, які там проводяться; про заходи, які, на думку учнів ПТНЗ, мають відбуватися в державі для формування патріотичної особистості.

За результатами анкетування й опитування нами визначено та представлено чинники, які переважно впливають на учнів ПТНЗ у процесі патріотичного виховання. Так, з'ясовано, що при вступі до ПТНЗ учень стає суб'єктом, на який впливають різні чинники. Вибір цих чинників і визначає подальшу патріотичну позицію у житті, на скільки патріотично налаштована особистість, сформована патріотична позиція учнівської молоді після закінчення ПТНЗ.

За допомогою бесіди нами виявлено погіршений стан проблеми патріотичності, притаманний учням другого року навчання у ЧПЛЗТ та ДЦПРКТС. Окрім того, з'ясовано, що для учнів другого року навчання у ЧПЛЗТ характерні такі риси: незнання та недотримання українських народних традицій, звичаїв, свят; бажання працювати за кордоном; незацікавленість подіями сьогодення; відсутність уявлення про героїв-патріотів, визначних українців як минулого, так і сучасного; відсутність інтересу до минулих історичних подій тощо.

Для виявлення особливостей патріотичності нами використано метод анкетування, опосередкованої бесіди. На нашу думку, відповіді на поставлені запитання зумовлено впливом глобалізаційного суспільства, яке змінює цінності, погляди, позиції молоді, руйнуючи набуті роками українські зв'язки, традиційні вірування. Сучасна соціально-економічна ситуація в країні призводить до безробіття молоді, нестабільності, невпевненості у завтрашньому дні, нереалізованості у професійному плані тощо. Отже, можемо визначити, що важливим зовнішнім чинником виступає саме соціальне середовище, в якому знаходиться учень ПТНЗ.

Проаналізувавши ситуацію патріотичності, яка існує в ПТНЗ, можна стверджувати, що рівень патріотичної вихованості учнівської молоді є низьким. Цю тезу підтверджують відповіді учнівської молоді Чернігівського професійного ліцею залізничного транспорту. Так, на питання "Чи розмовляєте ви українською мовою?", 10% учнів відповіли, що розмовляють вдома; 76% учнів у ПТНЗ, 14% учнів із друзями. На думку відомого соціолога М. Пірен, мова є головним компонентом прояву національної культури, оберегом та ретранслятором духовних цінностей. Саме мова "виступає скарбницею історичної пам'яті народу, його ідеалів, моралі й етики, його історичної долі, засобом створення оригінальної національної літератури, науки, мистецтва, у яких втілюється національна самосвідомість, специфіка способу життя народу, його мислення" [3, с. 291].

Вільне володіння українською мовою є важливим моментом формування репутації та іміджу країни у світі. Як зазначалося, до 76 % учнів ПТНЗ відповіли, що розмовляють українською мовою у ПТНЗ і це є непоганим показником щодо володіння українською мовою. У нашому випадку, ПТНЗ виступає тим соціальним середовищем, де розмовляють українською мовою більше порівняно з сімейним та неформальним спілкуванням (друзями). Отже, ПТНЗ є тим макросередовищем, яке формує патріотичну особистість.

На запитання "Чи дотримуєтесь українських традицій та звичаїв?" 32 % респондентів відповідають, що "так", не дотримується 20 % респондентів, дотримується "інколи" 48 % респондентів. На відкрите питання, яких саме традицій дотримуються, учні ПТНЗ відповіли, що дотримуються традицій на весіллі, під час релігійних свят, зокрема таких, як Різдво Христове, Великдень. Однак частина респондентів (68 %) не відповідає, яких саме традицій дотримується, а переважна більшість відповідає, що не знає українських традицій. У процесі становлення патріотичності особистості важливу

роль відіграють українські традиції та звичаї, які ознайомлюватимуть з українським менталітетом, історичними надбаннями тощо.

Ефективність патріотичного виховання значно зростатиме, якщо буде спиратися на українські традиції, обряди, звичаї, які вміщують високі моральні ідеї, погляди, норми, правила, знання, збагачені тисячолітнім досвідом мудрості минулих поколінь, несуть моральний потенціал, спрямований на виховання патріота-особистості України.

У результаті дослідження нами було з'ясовано, що цікавиться історією своєї Батьківщини 65,5 % респондентів, не цікавляться – 12,5 % респондентів, "інколи" – 27,5 % респондентів. Так, значний відсоток респондентів відповідає, що цікавиться історією своєї Батьківщини, однак майже чверть цікавляться "інколи" (27,5 % респондентів). Однак будувати майбутнє без знання історичного минулого неймовірно складно.

За результатами пілотного етапу констатувального експерименту було з'ясовано, що після закінчення ПТНЗ планують працювати в Україні 26 % респондентів, а за кордоном 74 % респондентів. Учні ПТНЗ із задоволенням виїхали б за кордон (74%) за умови надання їм такої можливості. Така ситуація свідчить про те, що в учнів відсутнє відчуття причетності та впливу на події, які відбуваються в країні, власній родині, найближчому оточенні. У майбутньому втрачене молоде покоління може стати серйозною загрозою для розвитку українського суспільства. Мова йде про зіткнення з появою такого специфічного феномена, як інтелектуальна міграція. Інтелектуальна міграція може трактуватися як виїзд із країни спеціалістів, котрі займаються кваліфікованою, творчою або інтелектуальною працею, а також потенційних спеціалістів – учнів ПТНЗ, студентів. Звичайно, виїзд громадян за кордон приносить збитки та витрати держави на виховання, навчання емігрантів, суттєві соціально-демографічні витрати, і що важливо, порушується процес не тільки соціального відтворення, а й спадкоємності майбутніх поколінь. У таких умовах вкрай необхідно формувати патріотичну свідомість та позицію особистості.

У процесі дослідження з'ясовано, що на захист своєї Батьківщини готові стати лише 60 % учнів, не готові – 40 % учнів, хоча на сьогодні всі розуміють, що український народ повинен бути готовий для будь-якого розвитку міжнародних подій, у тому й числі й до збройного захисту своєї свободи та незалежності". Як стверджує В. Дроговоз, патріотично-військове виховання сприятиме збереженню історичної пам'яті народу, роблячи актуальними бойові традиції української армії, застосовуючи їх як прийом формування патріотичних цінностей, почуттів, готовності до патріотичних вчинків, поведінки та життєдіяльності [1].

Щодо святкування державних свят, то учні ПТНЗ вважають, що найбільше святкують День незалежності України (94 % респондентів), лише 6 % респондентів не святкують; день Конституції – 72 % респондентів, не святкують – 28 % респондентів; День Соборності святкують найменш порівняно з Днем незалежності та Конституції, а саме відзначають 10 % респондентів, не відзначають 90 % респондентів. Отже, можна зробити висновок, що святкування державних свят не є показником патріотичності частини молоді, а швидше приводом для відпочинку (надання вихідних днів).

Вагомим внеском у патріотичне виховання є дотримання народного календаря свят. За даними анкетування, спостерігаємо тенденцію, що святкування Дня незалежності є найбільш значимим, менш знаменним є День Конституції, однак найменше відсотків становлять учні ПТНЗ, які святкують День Соборності України. Це пов'язано з низьким рівнем обізнаності молоді в питаннях історії своєї держави.

Результати анкетування показали, що народні свята відзначають 62 % респондентів (Різдво Христове, Водохрещення, Івана Купала, Зелена Неділя). Запитання, які стосувалися народних та календарних свят, викликають труднощі в учнів ПТНЗ. Дані проблеми пов'язані з тим, що молодь ПТНЗ не розмежовує державні та народні свята. Варто зазначити, що одним з основних принципів виховання особистості є принцип народності, який передбачає вияв загальнолюдського через виховання любові до звичаїв і традицій рідного народу, прищеплення шанобливого ставлення до культури і спадщини, саме на основі цього і формуватиметься самосвідомість українців.

Так, історично-меморіальні музеї відвідують 14 % респондентів, відвідують "інколи" – 38 % респондентів, не відвідують – 48 % учнів ПТНЗ. Зважаючи на переконливість поглядів М. Пірен, вважаємо, що чим міцніші зв'язки людини з історично-культурним, тим вищим є рівень розвитку громадянських якостей особистості, тим більш виразними є її патріотичні почуття та почуття громадянськості, відповідальності перед народом за своє покликання, місію в суспільстві" [3, с. 293]. Таким чином, інтерес до культурно-історичних надбань формуватиме національну ідентичність особистості, патріотичну позицію, єдність та ототожнення з етносом, нацією, культурою українців.

Планують служити у Збройних Силах України – 72 % учнів ПТНЗ, однак 28 % учнів відповіли, що не планують. Отримані дані свідчать про присутність в учнів ПТНЗ почуття громадського обов'язку перед Вітчизною.

На запитання про знання гімну України, 90 % учнів відповіли, що "так", однак зазначили, що не знають – 10 % учнів. Ми вважаємо, що обізнаність та знання про державну символіку створюють підґрунтя для формування патріотичної особистості.

На запитання про заходи патріотичного спрямування, які проводяться у навчальному закладі, 65 % учнів ПТНЗ згадували про урок Захисту Батьківщини, Допризовну підготовку юнаків, інформування про події в Україні та світі на класних годинах, святкування 9-го травня, а решта – 35 % учнів не знають та не цікавляться. Однак беруть участь у заходах патріотичного виховання 34 % респондентів, не беруть – 66 % респондентів.

Гордість, радість за Батьківщину відчувають 86 % респондентів, не відчувають – 14% респондентів. Перемоги у національних, міжнародних конкурсах, змаганнях свідчить про формування гордості, любові, пошани до рідної Батьківщини.

До визначних українців сьогодення учні ПТНЗ відносять В. Кличка, А. Шевченка, В. Вірастюка, Я. Клочкову, 4 3% – не знають видатних співвітчизників. Видатними українцями сьогодення виявилися відомі спортсмени України. Однак обґрунтувати свою думку учні ПТНЗ не змогли, що свідчить про недостатню обізнаність та інформованість учнівської молоді про сучасні події та визначних героїв України. На запитання про заходи, які мають проводитися в державі для формування патріотичної особистості, учні ПТНЗ не змогли відповісти.

У той же час, нами виявлено, що героями-патріотами України учні вважають Г. Сковороду, Т. Шевченка, М. Грушевського, Л. Українку, Л. Каденюка (41 % респондентів), не можуть відповісти на питання 59 % респондентів. Як зразок героїв-патріотів учні ПТНЗ називають відомих письменників, визначних істориків, передових космонавтів. Значний відсоток, а саме 59 % респондентів – не знають героїв-патріотів власної держави, що свідчить про високий рівень необізнаності учнівської молоді щодо героїчного минулого рідного краю.

При цьому 58 % учнів ПТНЗ вважають себе патріотами України; 13% – швидше так, ніж ні; 17 % – швидше ні, ніж так; 12% – не вважають себе патріотами.

Отже, на основі результатів проведеного пілотного етапу дослідження можна зробити висновок про необхідність підвищення рівня патріотизму, а саме про необхідність оптимізації процесу патріотичного виховання учнівської молоді в умовах ПТНЗ, що сприятиме формуванню у молодого покоління патріотичних якостей, які проявлятимуться у реальному вболіванні за країну, її захисті, виявленні громадського обов'язку перед Батьківщиною, відповідальному ставленні як за сучасне, так і майбутнє держави, що і варто вважати основними ознаками зрілої, патріотично сформованої особистості.

У процесі пілотного етапу дослідження нами було визначено внутрішні і зовнішні чинники, які сприяють формуванню патріотичної особистості. Таким чином, зовнішні чинники, до яких відносимо політику держави, освітньої сфери, виховної системи у ПТНЗ; внутрішні чинники – мікрогрупа (члени колективу), неформальні об'єднання, референтні групи.

Аналіз даних дозволив нам констатувати, що проблема патріотичного виховання має бути у центрі уваги педагогів. Тому необхідно сприяти формуванню патріотичної особистості. У ході дослідження виявлено незнання, байдужість, незацікавленість до українських традицій, звичаїв, видатних героїв-патріотів, визначних українців сьогодення, історії рідного краю, історичних здобутків та надбань культури. Це спонукає звернути більшу увагу на заходи патріотичного виховання (спрямування) у ПТНЗ та активно залучати до них учнів.

ПТНЗ виступає джерелом не тільки знань, а й зміни стилю свідомості, поведінки та мислення сучасного молодого покоління. Важливо не просто виховати особистість, яка матиме певні знання, уміння та навички, необхідні для майбутньої професійної діяльності, але й сформувати патріотично налаштовану особистість, яка здатна активно діяти у суспільстві. У свою чергу, держава повинна підтримувати патріотичні ініціативи молодого покоління, сприяти як залученню у суспільному житті країни, так і зміцненню та згуртуванню громадян навколо національно-патріотичних ідей, досягнень та задумів.

Використані джерела

1. Дрогозов В. А. Патріотично-військове виховання студентської молоді в освітньо-виховному просторі університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Дрогозов Вадим Анатолійович / Східнослов'янський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2010. – 189 с.
2. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні // Професійно-технічна освіта. – 2011. – № 1. – С. 19–21.
3. Пірен М. І. Етнополітика в Україні : соціо-психологічний аналіз : навчальний посібник / М. І. Пірен. – К. : Університет "Україна", 2007. – 408 с.

**THE REAL STATE OF PATRIOTIC EDUCATION
OF YOUTH IN THE CONDITIONS
OF VOCATIONAL SCHOOLS**

The attempt to find out the modern state of students' patriotic education in the conditions of vocational schools is made in the article. Pedagogical factors that influence the quality of process of youth's patriotic education at vocational establishments are revealed.

It is found out in the process of research that the formation of youth takes place in the conditions of vocational schools that at the same time is characterized as a social educational surrounding of vital functions of personality that comes forward as a pedagogical factor in an educational process. It is proved that young people are identified as a subject of influence of different social pedagogical factors in a new surrounding, which determine their formation. Social environment, including vocational schools, are called to provide pedagogical, psychological, informative, moral terms for students' personality formation.

The pilot stage of the experiment allowed educating pedagogical factors that influence the quality of the patriotic education process of students at vocational schools. They are external factors which include the policy of the state, educational sphere, educational system of vocational schools and internal factors, among which is a microgroup (members of the group), different informal associations, reviewer groups.

By means of the questionnaire it is found out that youth of vocational schools show insignificant interest in cultural and historical acquisitions; has a low level of awareness in the questions of history of the state, the heroic past of native region, prominent heroes of present time; an insufficient level of information about modern events, measures of patriotic aspiration; shows a great desire to leave the country, and also occupies passive public position and etc. At the same time, the tendencies and positions educed in the surroundings of students at the vocational schools predetermine the necessity of organization of purposeful process of patriotic education.

The content – analysis of registers of planning and account of educational work allowed setting that the measures of patriotic education take place in vocational schools, but they are unsystematic and sometimes spontaneous. Except this, teachers are not active enough in using of different forms and methods of youth's patriotic education at vocational schools. Certain defects in the process of patriotic education of youth are fixed: educational work has episodic, unsystematic character; forms and methods of work are out-of-date and consequently ineffective; chaotic use of forms and methods of work; it is not traced the cooperating the vocational schools with other social partners (public organizations, higher educational establishments, volunteer organizations, social services, territorial centers and others).

The educed contradictions and the research logic stipulated the necessity of searching new ways and mechanisms of increasing the level of the patriotic education at vocational schools, creation of such pedagogical, that would assist the successful forming of patriotic personality of students, and also updating of maintenance, organizationally – methodical providing of process of patriotic education.

Key words: *patriotism, patriotic education, youth of vocational schools, external and internal pedagogical factors.*

Стаття надійшла до редакції 25.02.2016